

راهکارهای افزایش جمعیت

سمانه ولی زاده^۱

چکیده

جمعیت به عنوان یکی از ارکان اصلی پویایی و توسعه، نقش تعیین کننده‌ای در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی هر کشور دارد. کاهش جمعیت می‌تواند چالش‌های گسترده‌ای همچون سالمندی جامعه، کاهش نیروی کار، افت بهره‌وری اقتصادی و تضعیف قدرت ملی را به همراه داشته باشد. بر این اساس، بررسی راهکارهای افزایش جمعیت اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند.

در این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی به مهم‌ترین عوامل مؤثر بر افزایش جمعیت پرداخته شده است. نتایج نشان می‌دهد که تسهیل ازدواج از طریق رفع موانع اقتصادی و اجتماعی، تعجیل ازدواج به منظور جلوگیری از تأخیرهای مضر در تشکیل خانواده، و ترویج فرهنگ فرزندآوری (تنسیل) از جمله مؤثرترین راهکارها برای بهبود وضعیت جمعیتی هستند. همچنین یافته‌ها بیانگر آن است که جمعیت، علاوه بر آن‌که عامل قدرت و امنیت ملی محسوب می‌شود، در حوزه‌های کلانی چون اقتصاد، تولید، اشتغال و توسعه پایدار نیز نقشی بنیادین دارد.

در نهایت، تحقق اهداف جمعیتی نیازمند سیاست‌گذاری‌های حمایتی دولت، مشارکت فعال مردم و نهادینه‌سازی ارزش‌های فرهنگی مرتبط با خانواده و فرزندآوری است. چنین رویکردی می‌تواند زمینه‌ساز آینده‌ای پویا، امن و توسعه‌یافته برای جامعه باشد.

کلید واژه‌ها: جمعیت، ازدواج، فرزند آوری،

^۱ طلبه سطح دو

جمعیت به عنوان مهم‌ترین سرمایه انسانی، نقش اساسی در شکل‌گیری مسیر توسعه و پیشرفت جوامع ایفا می‌کند. تاریخ نشان داده است که کشورهایی با جمعیت فعال، جوان و پویا توانسته‌اند از نظر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به جایگاه‌های بالایی دست یابند. وجود نیروی انسانی کافی و کارآمد، زیربنای تولید، نوآوری، کارآفرینی و حتی ثبات سیاسی و اجتماعی است. بر این اساس، مدیریت جمعیت و توجه به ساختار سنی آن همواره یکی از محورهای اصلی سیاست‌گذاری در سراسر جهان بوده است. با این حال، بسیاری از جوامع امروز با چالش کاهش نرخ زاد و ولد و روند نزولی رشد جمعیت مواجه شده‌اند. عواملی همچون تغییر سبک زندگی، افزایش سطح تحصیلات، مشارکت بیشتر زنان در عرصه‌های اجتماعی، گرایش به زندگی شهری، هزینه‌های بالای فرزندآوری و تربیت کودک و تغییر نگرش‌ها نسبت به خانواده و فرزند، موجب شده‌اند تا تمایل به فرزندآوری در بخش زیادی از جوامع کاهش یابد. این تغییرات هرچند در کوتاه‌مدت می‌تواند با بهبود کیفیت زندگی فردی و کنترل منابع همراه باشد، اما در بلندمدت پیامدهای گسترده و نگران‌کننده‌ای به دنبال دارد.

یکی از مهم‌ترین پیامدهای کاهش جمعیت، پدیده سالخوردگی است؛ به این معنا که سهم جمعیت جوان و فعال در جامعه کاهش یافته و جمعیت سالمندان افزایش پیدا می‌کند. چنین شرایطی می‌تواند مشکلات جدی در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی به وجود آورد. از یک سو، کاهش نیروی کار جوان به معنای افت توان تولیدی و کاهش خلاقیت و نوآوری است و از سوی دیگر، افزایش جمعیت سالخورده فشار زیادی بر نظام‌های بهداشتی، درمانی و بازنشستگی وارد می‌کند. به همین دلیل، بسیاری از کشورها برای پیشگیری از بحران‌های آینده به دنبال یافتن راهکارهایی برای افزایش جمعیت و تشویق خانواده‌ها به فرزندآوری هستند.

راهکارهای افزایش جمعیت معمولاً در سه حوزه اصلی تعریف می‌شوند: اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. در بُعد اقتصادی، ارائه حمایت‌های مالی مستقیم مانند کمک‌هزینه فرزند، معافیت‌های مالیاتی و تسهیلات مسکن از جمله اقداماتی است که می‌تواند خانواده‌ها را به فرزندآوری ترغیب کند. در بُعد اجتماعی، فراهم کردن شرایط مناسب برای اشتغال پایدار، ایجاد امنیت شغلی و حمایت از والدین به‌ویژه مادران در دوران بارداری و پس از زایمان، از اهمیت بالایی برخوردار است. در بُعد فرهنگی نیز ترویج ارزش‌ها و نگرش‌های مثبت نسبت به خانواده و فرزند، می‌تواند نگرش عمومی جامعه را نسبت به اهمیت فرزندآوری تغییر دهد.

در کنار این اقدامات، توجه به کیفیت زندگی و آینده کودکان نیز نقشی کلیدی دارد. خانواده‌ها زمانی به فرزندآوری تمایل بیشتری نشان می‌دهند که از وجود امکانات آموزشی، درمانی و رفاهی مناسب برای فرزندان خود مطمئن باشند. تجربه کشورهای مختلف نشان داده است که سیاست‌های جامع و پایدار، بیش از اقدامات مقطعی و سطحی، در افزایش جمعیت مؤثر واقع می‌شوند. در مجموع، مسئله جمعیت و یافتن راهکارهایی برای افزایش آن یکی از موضوعات مهم و حیاتی دنیای امروز به شمار می‌آید. جوامعی که بتوانند با برنامه‌ریزی دقیق، بسترهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناسبی برای خانواده‌ها فراهم کنند، در آینده از نیروی انسانی کافی برای رشد و توسعه برخوردار خواهند بود. بررسی این راهکارها و تحلیل کارآمدترین شیوه‌ها برای تشویق به فرزندآوری، می‌تواند افق روشنی برای حل این چالش جهانی ترسیم نماید.

راهکارهای افزایش جمعیت

مسئله افزایش جمعیت ابعاد مختلفی دارد و راهکارهای گوناگونی برای آن بیان شده است از جمله:

تسهیل ازدواج

قطعاً شرایط ازدواج نیز مانند شرایط نماز است. اگر بر جوانی ازدواج واجب شد. تحصیل شرایط ازدواج هم بر او واجب می‌شود. البته یک فرق عمده در وجوب ازدواج جوانان با دیگر واجبات وجود دارد و آن این است که تحصیل شرایط و مقدمات ازدواج صرفاً تکلیف خود جوان نیست؛ بلکه بنا بر آیه ی و انکحوا الایامی منکم والصالحین من عبادکم و امائکم مردان و زنان بی همسر خود را همسر دهید همچنین غلامان و کنیرانی که شایستگی ازدواج را دارند. دستور خداوند نه تنها به جوانان که به دیگر مسلمانان نیز تحصیل شرایط ازدواج واجب است مردان و زنان بی همسر خود را همسر دهید همچنین غلامان و کنیزانی که شایستگی ازدواج را دارند. (بانکی پور، ۱۳۸۹، ۹۸)

حتی اگر واجب هم نباشد، ازدواج به خودی خود مستحب است و فراهم آوردن شرایط آن هم طبیعتاً مستحب است و اینکه در هر صورت صرفاً مربوط به دختر و پسر و خانواده های دو طرف نیست بلکه در طریق ایجاد زمینه برای ازدواج و سرو سامان نسل جوان و پیشگیری از مفاسد ی که شعاع و دامنه اش دیگران را هم در برخواهد گرفت به غیر از پدر و مادر دیگران از دولت و مردم نیز وظایفی دارند.

روایات اسلامی می گویند آن کس که زمینه ازدواج را برای فرد عزیزی فراهم کند خداوند در قیامت با نظر رحمت به او خواهد نگرست من زوج اعزباً کان ممن ينظر الیه یوم القیامه (رسول (ص)) مردم میتوانند از محل زکوات، صدقات و تبرعات برای جوانی وسایل ازدواج فراهم کنند و این امر در صدر اسلام سابقه داشته است.

از طرف دیگر دولت هم از راه کمکهای خاص، دادن وام ها، تبلیغ در تخفیف شرایط ازدواج ارجحیت دادن به امر استخدام ازدواج کرده ها میتواند آنها را به امر ازدواج ترغیب نماید و موجبات تشکیل خانواده را فراهم آورد. : (قائمی ، ۶۳ ، ۴۹)

تعمیل در ازدواج

علاوه بر تسهیل در ازدواج یکی دیگر از عواملی که تاثیر آن بر افزایش جمعیت انکار ناپذیر است تعجیل در ازدواج است ، موضوعی که هم آموزه های دینی بر آن تاکید کرده اند از جمله اینکه: امام رضا علیه السلام می فرماید جبرئیل بر پیامبر فرود آمد و گفت: ای محمد! پروردگارت به تو سلام می رساند و می فرماید: دوشیزگان چونان میوه بر درخت اند. هرگاه میوه برسد اگر چیده نشود خورشید آن را تباه می سازد و بادهای آن را به اطراف می پراکنند. دوشیزگان نیز هرگاه بالغ شوند بهترین چیز برای آنان شوهر است و گرنه از فتنه و تباهی در امان نخواهند بود. امام صادق علیه السلام نیز فرمود: از سعادت مرد این است که دخترش در خانه او حائض نشود. : (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ۲۶۱)

و هم اینکه بر میزان جمعیت اثر گذار است زیرا هر چه شخص زود تر و در سن پایین تر ازدواج کند فرصت بیشتری برای فرزند آوری دارد زیرا وقتی ازدواج به تاخیر می افتد و افراد در سنین بالاتر ازدواج میکنند و با توجه به اینکه بسیاری از خانواده ها بعد از چندین سال به فکر بچه ی بعدی می افتند عملاً فرصت کوتاهی برای فرزند آوری دارند.

توجه به معایب تک فرزندی

هر چند عده ای معتقدند که تک فرزندی مزایایی دارد از جمله : ارضا شدن از محبت والدین ، تربیت بهتر ، و ...

اما به نظر می رسد که معایب آن بیشتر است و حتی بعضی از مواردی هم که مزیت به حساب می آیند ، خود جز معایب تک فرزندی هستند ، مثلاً همین ارضاء شدن از محبت ، خود جز معایب است چون وقتی فرزند می بیند که تمام محبت پدر و مادر برای اوست و هر چه بخواهد فراهم است هم لوس می شود و هم هنگام حضور در جمع هم سالان و هم در اجتماع به مشکل بر خواهد خورد ، چون بسیاری از مهارت های را که قرار بوده است در تعامل با خواهر و برادرهایش بیاموزد . از آن محروم بوده است.

اجتماعی نشدن فرزند

نتایج تحقیقات هم همین را نشان میدهد از جمله : تحقیقاتی صورت گرفته حاکی از اهمیت حضور خواهران و برادران در رشد و توسعه ی تعاملات اجتماعی در کودکان می باشد. باور عمومی بر این است که تک فرزندا از شماری معایب اجتماعی بود در رنجند، چرا که فرست برقراری روابط اجتماعی را همچون سایه کودکان در اختیار ندارند . روزنبرگ و هاید (۱۹۹۳) چنین می نویسند که در حضور خواهر و برادر بخشی ضروری در پروسه ی رشد و توسعه ی اجتماعی و احساسی کودک به شمار رفته و در نتیجه رفتارهای ناسازگار می تواند ناشی از عدم حضور ایشان باشد. (مرتضوی، ۱۴۰۱، ۳۴)

فرزند سالاری

تک فرزند ماندن کودکان باعث معطوف شدن توجه کامل والدین به آنها شده و به مرور این فرزندان کانون توجه خانواده میشوند. معمولاً در خانواده های تک فرزند پدر و مادر از نظر عاطفی به شدت به او وابسته می شوند به طوری که احساس می کنند باید همه خواسته های کودک را برآورده کنند. برآورده کردن این خواسته ها در برخی موارد به اندازه ای می رسد که والدین ناخواسته برای راضی کردنش به او باج میدهند. همین آموزه باج گیری در زندگی آینده کودک نیز بسیار تأثیر گذار است. این توجه به مهم ترین عارضه ی تک فرزندی «فرزند سالاری» منجر می شود. (جباری و صابریان ، ۱۳۹۳)

به نظر میرسد که امروزه ارزش پدر و مادر بودن در میان برخی از خانواده ها کم شده است. از نشانه های بارز این کم ارزشی کاهش آمار میل به فرزندآوری در کشور است. اگرچه علت های متعددی برای این آمارها ذکر شده ولی قابل انکار نیست که یکی از علتهای این موضوع کم ارزش شدن کرامت پدر و مادرها و کم شدن مطلوبیت جایگاه پدر و مادری در جامعه است. تقویت عزتمندی پدر و مادرها به فرهنگ سازی نیازمند است و منبرها نقش مهمی در این بازتولید دارند. چه خوب است که بیان روایت هایی که به توصیف این جایگاه والا و وظیفه های مردم در ارتباط با پدر و مادرها پرداخته در دستور کار ویژه مبلغان محترم قرار بگیرد: (حیدری، ۱۴۰۱، ۶۱)

همچنین روزی رسول خدا درباره جهاد و فضیلت آن سخنرانی میکرد. در

این اثنا زنی سؤال کرد: آیا زنان از این جهاد سهمی دارند؟ حضرت پاسخ داد: «از زمان شروع بارداری تا پایان شیردهی زن مانند مجاهدی است که در راه خدا در حال جهاد است و اگر در ای مدت بمیرد نزد خدا مقام شهید را دارد.» (احمدی شیخ شبانی، ۱۴۰۰)

عکسی نشان می داد که مادری بچه ای را روی دوش خود بسته و در حال چوپانی بود میگفتند آن چوپانی شغل حساب میشود ولی این بچه ای که روی پشتش بسته است شغل حساب نمی شود. این تلنگری به برنامه ریزی بین المللی بود که چه دنیایی را تبلیغ می کنید؛ مواظبت از گوسفندها شغل حساب میشود ولی مواظبت از بچه نه حال ما در ایران الگویی ایجاد کرده ایم که گویا فرد خانه دار هیچ کاری ندارد و چون صاحب شغل نشده به اجبار خانه دار شده است. اگر در مهد کودک از فرزندان مردم نگهداری کند شاغل است و بازنشستگی هم دارد ولی اگر پنج بچه تحویل جامعه دهد و همه آنها هم نابغه باشند. این مادر نیازی به بازنشستگی ندارد. (دلیری و کلانتری، ۱۳۹۸، ۱۲۱)

وقتی فرهنگ احسان به والدین در جامعه گسترش پیدا کند فرزندآوری بیشتر مساوی با عزیزتر شدن و محترم تر شدن در جامعه میشود. طبیعی است که با تلفیق فطرت کرامت دوست بشر و فرهنگ احسان به والدین فرزندآوری نیز بیشتر میشود. یعنی اولاً فطرت بشر خواهان کرامت است. ثانیاً احسان به والدین موجب افزایش کرامت است. ثالثاً بشر خواهان تأمین اسباب کرامت خویش است در نتیجه اگر فرزندآوری همراه با احسان به والدین باشد. طبیعت بشر به دنبال فرزندآوری می رود. (آرام و عزیزی، ۱۴۰۲)

سیره ائمه

تعداد زیاد فرزندان امامان سیره و روش عملی و اصلی ایشان بوده که مصداق کثرت نسل است. و کم بودن تعداد فرزندان برخی از امامان ناشی از برخی موانع فردی و اجتماعی بوده است.

این سیره از موضع امامت و رهبری دینی آنان نشأت گرفته، نه از موضع شخصی ...

بنابر روایات مشهور پیامبر اکرم (ص) دارای ۷ فرزند بودند و تعداد فرزندان امامان (ع) به ترتیب چنین است:

امام علی (ع) ۲۷ فرزند امام حسن (ع) ۱۵، فرزند امام حسین (ع) ۶ فرزند امام سجاد (ع) ۱۵ فرزند امام باقر (ع) ۷ فرزند امام صادق (ع) ۱۰ فرزند امام کاظم (ع) ۳۷ فرزند امام رضا (ع) ۱ فرزند امام جواد (ع) ۴ فرزند امام هادی (ع) ۵ فرزند امام حسن عسکری (ع) ۱ فرزند داشته اند: (جلائى نوبرى، ۱۴۰۱)

مهار جمعیت ضدیت با مقصدی از مقاصد شریعت

از جمله مقاصد و اهداف شریعت تکثیر نسل است. نه محدودیت نسل چنان که پیشتر در حدیث نبوی (ص) اشاره شد که پیامبر (ص) می فرماید: «تزوجو الودود الولود... پس آنچه شرعاً مطلوب و از مسلمانان خواسته شده ازدیاد نسل میباشد محدودیت و مهار زادوولد در ضدیت با شرع قرار دارد و هر چیزی که در ضدیت و تقابل با مطلوب شرعی قرار داشته باشد، ممنوع است: (فهیمی، ۱۴۰۳)

اصلاح الگوهای سبک زندگی

امروزه سبک زندگی دست خوش تغییرات فراوانی شده است با توجه به قدرت رسانه و مانور تجملات آن، بسیاری از افراد جامعه، با وجود اینکه وضعیت زندگی شان به مراتب بهتر از گذشته است و از رفاه بیشتری برخوردار هستند اما اصلاح سبک زندگی منوط به آن است که بتوان آرمان ها و ارزش های جایگزین برای نسل جوان طراحی، و رقابت را به آن سو هدایت کرد. نخبگان و گروه مرجع، احزاب و سازمان های مردم نهاد و نهادهای تبلیغی می توانند در این زمینه ایفای نقش کنند؛ چنان که ساختارهای فرهنگی اجتماعی نیز براین عرصه تاثیر گزاری بسزایی دارند.

مهار تبلیغات مصرف گرا و اصلاح فرهنگ مصرف تقسیتی، که بر مصرف کالاهای غیر ضرور با تسهیلات قسطی مبتنی است نیز باید در دستور کار قرار گیرد تا برآیند این اقدامات، بازگشت آرامش روانی به خانواده

ها و مصرف بر اساس نیاز باشد. در این صورت احساس فقره کاهش یافته، حرص برای دستیابی به مشاغل درآمدزا کاهش می یابد.

اگر ما به زندگی، نگاه مصرف گرایانه داشته باشیم، هر اندازه هم که از نظر اقتصادی قوی شویم، پولمان را خرج مصرف بیشتر می کنیم، نه اینکه انگیزه ی بیشتری برای فرزند آوری پیدا کنیم. در این صورت وقتی پول بیشتری به دست می آوریم، مدل خانه، فرش و موکت، مبلمان و وسایل برقی، دکوراسیون و ماشین مان را عوض می کنیم. این خاصیت سبک زندگی مصرف گرایانه است.

: (عباسی ولدی، ۱۳۹۹، ۸۸)

در یک زندگی مدرن هر اندازه هم که انسان ثروتمند شود، تمایل ش به فرزند آوردن، بیشتر نمی شود: (زعفرانچی، ۱۳۸۸)

راهکارهای قبلی بیشتر خطاب به مردم و خانواده هاست اما یک سری راهکارهای دیگر نیز وجود دارد که وظایف دولت ها را مشخص می کند که سیاست های تشویقی هستند از جمله:

سیاست های حمایتی و تشویقی

تامین اشتغال

فقدان شغل مناسب برای جوانان عامل بسیار مهمی جهت تن ندادن به ازدواج و فرزندآوری است که آسیبهای جدی نظیر ناهنجاریهای اجتماعی و بالا رفتن سن ازدواج را به دنبال دارد طبیعی است که تلاش و مجاهدت شخص و خانواده جهت تأمین شغل بایسته و کمک در به کارگیری افراد صالح از سوی افراد صاحب منصب، و از سویی تلاش دولت جهت اشتغال زایی می تواند از راهکارهای پیش رو در این حوزه باشد: (جلالی و همکاران، ۱۴۰۳)

نتیجه گیری

جمعیت، به عنوان مهم ترین سرمایه ی انسانی، زیربنای قدرت و پایداری هر جامعه به شمار می رود یافته های این پژوهش نشان می دهد که روند کاهش جمعیت می تواند تهدیدی جدی برای آینده ی اقتصادی، فرهنگی و امنیتی کشورها باشد؛ در مقابل، افزایش جمعیت در صورتی که بر پایه ی سیاست گذاری صحیح و برنامه ریزی

علمی باشد، می‌تواند عاملی برای رشد و بالندگی محسوب شود. بررسی‌ها نشان داد که تسهیل شرایط ازدواج و رفع موانع اقتصادی و اجتماعی، تعجیل در ازدواج به‌منظور جلوگیری از پیامدهای تأخیر در تشکیل خانواده، و ترویج فرهنگ فرزندآوری (تنسیل) از مهم‌ترین راهکارهای عملی برای افزایش جمعیت هستند. همچنین مشخص شد که جمعیت تنها یک شاخص آماری نیست، بلکه عاملی بنیادین در قدرت ملی، امنیت پایدار، توسعه‌ی اقتصادی و تولید ثروت به شمار می‌آید.

در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که آینده‌ی روشن و پایدار هر کشور، در گرو نگاه جامع و آینده‌نگر به مقوله‌ی جمعیت است. این امر مستلزم آن است که دولت‌ها با حمایت‌های مادی و معنوی، و مردم با تغییر نگرش فرهنگی و اجتماعی، دست به دست هم دهند تا چالش‌های کاهش جمعیت به فرصتی برای شکوفایی و توسعه‌ی همه‌جانبه تبدیل شود.

منابع

- ایازی، م. (۱۳۷۳). اسلام و تنظیم خانواده. دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- بانکی پور، م. (۱۳۸۹). مطلع مهر. حدیث راه عشق
- جوادی آملی، ع. (۱۳۹۲). مفاتیح الحیاء. مرکز نشر اسرا
- حسینی طهرانی، م. حسین. (۱۴۲۵). کاهش جمعیت ضربه‌ای سهمگین بر پیکر مسلمین. انتشارات موسسه ترجمه و نشر دوره علوم و معارف اسلام
- خطیبی، ح. (۱۳۹۹). جمعیت، قدرت، معیشت. انتشارات دنیای اقتصاد
- دلیری و کلانتری. (۱۳۹۸). جمعیت و قدرت ملی. انتشارات دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی
- رحمانی زروندی، م. (۱۴۰۱). قتل خاموش. رنگین کتاب
- زعفرانچی، ل. (۱۳۹۴). اشتغال زنان. اسرا
- شفیعی سروستانی، ا. (۱۳۹۱). رسانه ملی و تغییر سیاست جمعیتی؛ مسئله شناسی، راهبردها و سیاست‌ها. مرکز پژوهش‌های اسلامی

شوبکلائی ، م . (۱۳۹۴)

عباسی ولدی ، م . (۱۳۹۳). ایران جوان بمان . انتشارات جامعه الزهرا

فولادی ، م . (۱۳۹۴). کاهش جمعیت آخرین راهبرد غرب . موسسه اندیشه مسطور

قائمی ، ع . (۱۳۶۳). نظام حیات خانواده در اسلام. واحد انتشارات انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران

مرتضوی، م. (1401). تک فرزندی و چالش های آن: راهنمای عملی برای مشاوران خانواده. انتشارات دانشگاه یزد

معصومی ، ع . (۱۳۹۶). کاهش جمعیت فاجعه تقلیل ازدواج و تحدید نسل . موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت

مقاله

آرام و عزیزی. (1402). تحلیل عوامل افزایش و کاهش جمعیت بر اساس آموزه های قرآن و حدیث

احمدی شیخ شبانی ، آ . (۱۴۰۰). پیشوایان امامیه و راهکارهای فرهنگی فرزند آوری

برغون ، ف . (۱۴۰۲). آثار فرزند آوری بر جامعه از منظر آموزه های اسلامی با تکیه بر نظرات حضرت آقا

جباری و صابریان. (1393). تک فرزندی، مصداق سوءاستفاده از حق

جلالی و همکاران. (1403). درآمدی بر مسئله فرزندآوری و افزایش جمعیت با تکیه بر رهیافتهای قرآنی

جلالئی نوبری ، ح . (۱۴۰۱). بررسی و نقد ادله کنترل جمعیت از دید گاه فتوای فقهای معاصر

حیدری ، رقیه . (۱۴۰۱). مبلغان و شیوه های تبلیغ فرزند آوری و افزایش جمعیت

سلیمانی ، م . (). مسأله فرزند آوری و افزایش جمعیت و تاثیر آن بر آینده ی کشور

علیزاده و همکاران. (1400). آسیب شناسی های تک فرزندی در جامعه (با نگاهی به دستورات اسلامی)

فهیمی ، م عیسی . (۱۴۰۳). افزایش و کاهش نسل آوری انسان (مطالعه ی تطبیقی در فقه جعفری و حنفی)